

Забчук Галина, Іващук Ольга. Банківські ризики в Україні в умовах стратегічної невизначеності розвитку національної економіки. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Випуск 2. С. 102-117.

DOI: <https://doi.org/10.35774/ibo2020.02.102>

УДК 336.71

JEL Classification G21, D81

Забчук Галина

к.е.н., доцент, доцент кафедри банківського бізнесу
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна

E-mail: halynakv@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5443-1656

Іващук Ольга

к.е.н., доцент, доцент кафедри банківського бізнесу
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна

E-mail: kaf_bs@tneu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3997-9394

БАНКІВСЬКІ РИЗИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація

Вступ. В статті розглянуто причини і наслідки проявів банківських ризиків в Україні. Доведено важливість оцінки і необхідність управління валютним ризиком банків як найважливішим ризиком банківської діяльності, від якого залежать всі інші ризики. Встановлено, що основні прорахунки Уряду і Національного банку України в період кризи 2014-2017 років призвели до активізації стратегічного ризику банківської діяльності.

Методи. В статті використано загальнонаукові методи пізнання, індукції, дедукції та порівняння. Для аналізу причин і наслідків проявів банківських ризиків використано статистичний та графічний методи. В ході розробки пропозицій та рекомендацій використано системний метод.

Результати. Проаналізовано причини виникнення значущих банківських ризиків в Україні, зокрема валютного, кредитного, процентного, стратегічного, та ризику ліквідності. Доведено, що валютний ризик в продовж останніх 12-13 років є основним ризиком в банківській діяльності, який зменшує її роль у стимулюванні економічного зростання. Обґрунтовано основні прорахунки Національного банку України, Уряду та законодавчої влади в сфері створення умов для мінімізації банківських ризиків і забезпечення участі банківської системи у стимулюванні економічного зростання.

Перспективи. Визначено основні напрямки негативного впливу стратегічної невизначеності в грошово-кредитній і економічній політиці на стратегічний ризик банків і банківської системи. Продовження досліджень полягатиме у розробці рекомендацій щодо мінімізації банківських ризиків на сучасному етапі розвитку банківської системи і економіки України.

Ключові слова: банківська діяльність, банківський ризик, кредитний ризик, валютний ризик, процентний ризик, ризик ліквідності.

Вступ.

Банківська система України в умовах надто низьких обсягів прямих іноземних інвестицій, високого рівня тіньової економіки, дефіциту державного бюджету та інших дисбалансів в

економічному розвитку нашої країни була і залишається одним із найважливіших механізмів стимулювання економічного зростання. Однак в силу виконання рекомендацій Міжнародного валютного фонду та міжнародних радників, які не завжди відповідають національним інтересам, ефективність банківської системи України суттєво знизилася, що в першу чергу, пов'язано із не підготовленим впровадженням нового монетарного режиму інфляційного таргетування. Багато вітчизняних незалежних експертів неодноразово наголошували на тому, що запровадження інфляційного таргетування було надто швидким, що стало однією із причин девальвації національної валюти у зв'язку із фактичним виходом Національного банку України з валютного ринку в середині 2014 року. Однак, окрім цього, після стабілізації економіки Національний банк України намагався будь-яким шляхом досягнути цільового показника по інфляції, що мало негативні наслідки для національної економіки у вигляді зменшення обсягів банківського кредитування реального сектору та зростання банківських ризиків в цілому.

Разом з цим, зміна влади в Україні не призвела до вироблення чіткої стратегії розвитку нашої держави в цілому і її економіки зокрема, що призводить до невизначеності на фінансових ринках, а отже є одним із факторів наростання банківських ризиків. Зважаючи на падіння ділової активності в глобальній економіці, валютні та економічні війни найбільших економік світу, питання дослідження банківських ризиків в Україні актуалізувалося з огляду на вразливість вітчизняної банківської системи до зовнішніх загроз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематика дослідження банківських ризиків завжди є одним із найважливіших в сфері теорії і практики банківської справи, а відповідно викликає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких варто відмітити таких вчених як: Грюнінг Х. [1], Губа М.О. [2], Дзюблюк О.В. [3], Думенко Н.М. [4], Марич М.Г. [5], Мельничук Т.А. [6], Міщенко В.І. [7], Міщенко С.В. [7], Роуз П. [8], Сінкі Дж. [9] та ін.

Однак, не зважаючи на всебічне дослідження проблематики банківських ризиків малодослідженими залишаються питання взаємозв'язку ризиків банківської діяльності та розвитку національної економіки, що, на сьогоднішній день є одним із найважливіших питань в Україні.

Мета.

Тому метою даного дослідження є аналіз причин активізації банківських ризиків та дослідження напрямків їх впливу на економічне зростання України.

Методологія дослідження.

В статті використано загальнонаукові методи пізнання, індукції, дедукції та порівняння. Для аналізу причин і наслідків проявів банківських ризиків використано статистичний та графічний методи. В ході розробки пропозицій та рекомендацій використано системний метод.

Результати.

У фаховій економічній літературі банківський ризик в загальному розумінні визначається, як імовірність виникнення несприятливих подій, які негативно впливають на капітал, ліквідність або в цілому фінансову стійкість банків.

В силу всебічного аналізу ризиків банківської діяльності немає єдиного підходу до формування їх переліку, однак всі сучасні наукові розвідки в цьому контексті відштовхуються від переліку банківських ризиків визначених в документах Базельського комітету з банківського нагляду і в Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків», які розроблені на основі базельських вимог [10].

Так, відповідно до вищевказаних документів в Україні визначають такі банківські ризики як: кредитний ризик, ризик ліквідності, ринковий ризик, ризик зміни процентної ставки, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик, стратегічний ризик.

Виходячи із мети нашого дослідження вважаємо за необхідне визначити значущі банківські ризики як для конкретного комерційного банку, так і для банківської системи України в цілому, прояв яких, в тому числі, негативно позначається на економічному зростанні нашої держави. До таких ризиків варто віднести: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, валютний ризик та стратегічний ризик.

Вітчизняні комерційні банки у своїх річних звітах до найважливішого ризику банківської діяльності відносять кредитний ризик і розглядають його першим з усіх ризиків, однак виходячи із наслідків банківських ризиків для банківської систем впродовж останніх десяти років в Україні найзгубнішим ризиком став валютний, який є однією з основних причин не лише банкрутства банків, але й уповільнення економічного зростання і активізації інфляційних тенденцій.

Так, в економічній літературі та в нормативних документах комерційних банків валютний ризик пов'язують із зміною обмінного курсу національної валюти, у випадку девальвації якої відбувається переоцінка статей балансів банків, що позначається на їх прибутковості. Однак, поряд з цим варто звернути увагу й на дії органів державної влади, наслідком яких є зміна валютного курсу чи поява валютних обмежень, що також негативно позначаються на банківських балансах. Не можна залишати поза увагою й якість ризик-менеджменту банку, що також може призводити до втрат банку від операцій з іноземною валютою і валютними цінностями.

Досліджуючи причини прояви валютного ризику в Україні варто звернути увагу, перш за все, на дії органів влади, які часто є причиною дисбалансів на валютному ринку, що пов'язано із недосконалістю вітчизняного законодавства. Так, накопичення передумов для виникнення валютних ризиків у вітчизняних банках розпочалося з 2003 року, коли через лобіювання банків з іноземним капіталом та українських експортерів було внесено зміни до Положення «Про кредитування» (Постанова НБУ від 05.03.2003, № 79), які дозволили банкам кредитування фізичних осіб та суб'єктів господарювання-резидентів України в іноземній валюті, що призвело до швидкого зростання обсягів такого кредитування (рис. 1). В 2004 році Положення НБУ «Про кредитування» від 1995 року було відмінено взагалі.

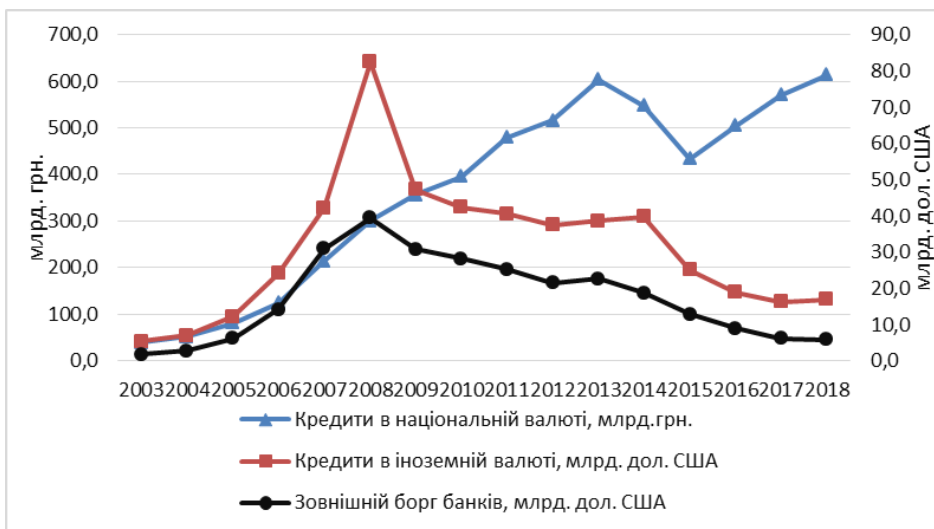

Рис. 1. Динаміка кредитів в розрізі валют і зовнішнього боргу вітчизняних банків у 2003-2018 роках*

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Як бачимо з рисунку 1, починаючи з 2004 року обсяг кредитування в іноземній валюті почав різко збільшуватися і, разом з цим збільшився зовнішній борг банків. Такі тенденції різко змінилися з початком світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, коли в Україні відбулася девальвація національної валюти.

Тобто внаслідок неефективних дій влади, які були спрямовані на підтримку банків з іноземним капіталом, а не на забезпечення безпеки вітчизняної банківської системи, банки з українським капіталом поступово змінювали структуру свого кредитного портфеля підвищуючи рівень його доларизації (рис. 2). Це було зумовлено тим, що банки з українським приватним капіталом намагалися конкурувати з банками з іноземним капіталом, які для кредитування українського населення і юридичних осіб в іноземній валюті отримували дешеві валютні кредити від своїх материнських компаній, натомість українські банки залучали кошти на європейському фінансовому ринку під значно вищі відсотки.

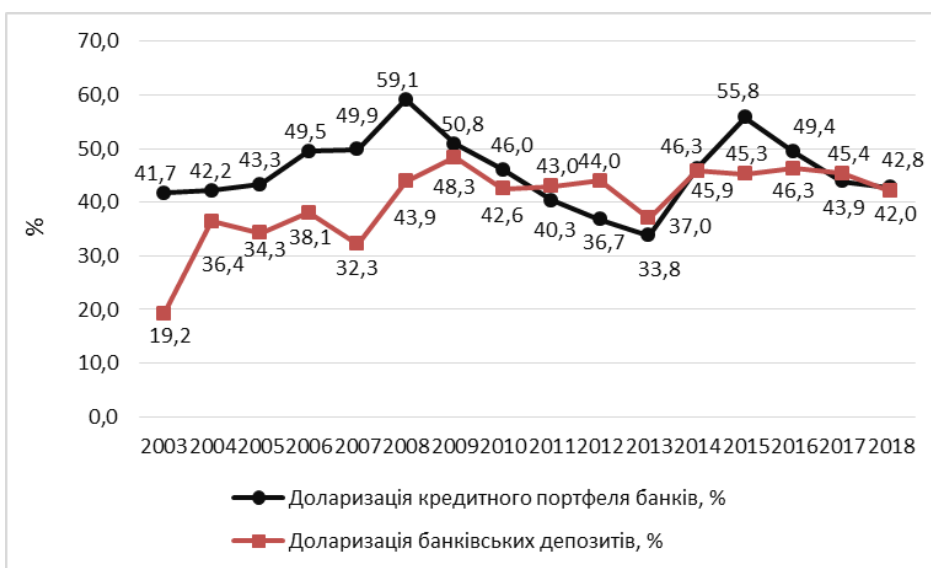

Рис. 2. Динаміка доларизації кредитного портфеля та депозитів вітчизняних банків у 2003-2018 роках

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Високий рівень доларизації кредитів та депозитів став основною причиною валютного ризику вітчизняних банків, прояви якого розпочалася з початком девальвації національної валюти як в 2008, так і в 2014 роках. В періоди кризи прояв валютного ризику мав три напрямки: 1) внаслідок девальвації національної валюти відбулася переоцінка статей балансу комерційних банків, зокрема статті резервів за активними операціями; 2) зростання простроченої заборгованості за кредитами фізичних осіб через нездатність останніх своєчасно погасити великі обсяги кредитування в іноземній валюті у 2003-2008 роках, оскільки основні доходи населення отримувало в національній валюті; 3) девальвація, інфляційні очікування та погіршення економічної кон'юнктури призвели до панічних настроїв у суспільстві і, як наслідок, до масового дострокового вилучення коштів вкладниками з банківських установ, в тому числі депозитів в іноземній валюті (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать про тісний зв'язок девальвації курсу гривні та динаміки резервів за активними операціями банків України, однак справедливо зауважити, що стрімке зростання резервів за активними операціями відбулося не лише у зв'язку із переоцінкою статей балансу (резерви за валютними кредитами формуються в гривневому еквіваленті), але й через зростання

проблемної заборгованості, однією із причин такого зростання є також девальвація гривні.

Як бачимо з таблиці 1 частка прострочених кредитів є залежною від динаміки валютного курсу, що зумовлено високим рівнем доларизації кредитного портфеля, адже, як уже зазначалося, з одного боку населення отримуючи основні доходи в національній валюті і у зв'язку із її девальвацією не мало змоги своєчасно погасити валютні кредити, а з іншого – у зв'язку із девальвацією та нестачею валюти на міжбанківському валютному ринку юридичні особи також не мали змоги своєчасно придбати необхідний обсяг іноземної валюти для погашення кредиту.

Таблиця 1. Динаміка деяких показників банківської діяльності та офіційного курсу гривні до долара США у 2007-2019 роках*

Показники банківської діяльності	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Офіційний курс гривні до долара США, грн./дол. США	5,05	5,26	7,79	7,97	7,97	7,99	7,99	11,89	21,84	26,20	27,52	27,20	25,85
Резерви за активними операціями, млрд. грн.	20,2	48,4	122,4	148,8	157,9	141,3	131,3	204,9	321,3	484,4	511,1	556,4	505,3
Частка простроченої заборгованості за кредитами, млрд. грн.	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	54,0	54,5	52,9	48,7
Депозити в національній валюті, млрд. грн.	192,3	201,8	173,1	239,3	280,4	320,3	421,8	365,5	391,9	426,4	491,0	540,7	594,8
Депозити в іноземній валюті, млрд. дол. США	18,1	30,0	20,8	22,3	26,5	31,5	31,1	26,0	14,9	14,0	14,8	14,4	15,7
Фінансовий результат діяльності банківської системи України, млрд. грн.	6,6	7,3	-38,6	-13,0	-7,7	4,9	1,4	-53,0	-66,6	-159,4	-26,5	22,34	66,5
Рентабельність активів, %	1,5	1,0	-4,4	-1,5	-0,8	0,5	0,1	-4,1	-5,5	-12,6	-1,9	1,7	4,7
Рентабельність капіталу, %	12,7	8,5	-32,5	-10,2	-5,3	3,0	0,8	-30,5	-51,9	-116,7	-15,8	14,7	37,4

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Таким чином, зважаючи на наведені тенденції можна зробити висновок, що валютний ризик банків України тісно пов'язаний з кредитним ризиком і ризиком ліквідності та є їх основною причиною виникнення.

Окрім цього, девальвація гривні є основною причиною відтоку коштів вкладників з банків, зокрема валютних депозитів, адже населення України значно більше довіряє стабільній іноземній валюті, ніж гривні. Іноземна валюта в Україні виступає подушкою безпеки під час кризи, а тому гривневі вклади, які вилучаються вкладниками поступають на чорний валютний ринок з метою їх конвертації в іноземну валюту. Переливання гривні з банків на чорний валютний ринок також зумовлений неефективними діями влади, які в основному пов'язані з несвоєчасним введенням або відміною валютних обмежень. Саме через встановлення обмежень на видачу іноземної валюти в одні руки, введення збору до пенсійного фонду та введення паспортизації при обміні валют в касах банків населення вилучало гривневі депозити з метою обміну коштів на іноземну валюту на чорному ринку для збереження вартості своїх заощаджень. Вилучення депозитів для вказаних вище цілей призвело до проблем з ліквідністю банківської системи.

Перелічені вище причини валютного ризику вітчизняних комерційних банків мають значний негативний вплив на банківську систему України в цілому. Як показує практика банківської діяльності під час кризи 2014-2017 років валютні ризики призвели до великих збитків банківської системи, зниження рентабельності активів та, в кінцевому підсумку, до банкрутства багатьох банків, що в свою чергу негативно позначилося на темпах кредитування реального сектору економіки (рис. 3).

Таким чином, виходячи з даних рисунку 3 можемо зробити висновок, що валютний ризик за останні 12-13 років є основним банківським ризиком, який впливає як на розвиток банківської системи, так і на економічне зростання. Звідси можна стверджувати, що економічне зростання в Україні (маємо на увазі зростання ВВП) залежить від темпів кредитування нефінансових корпорацій.

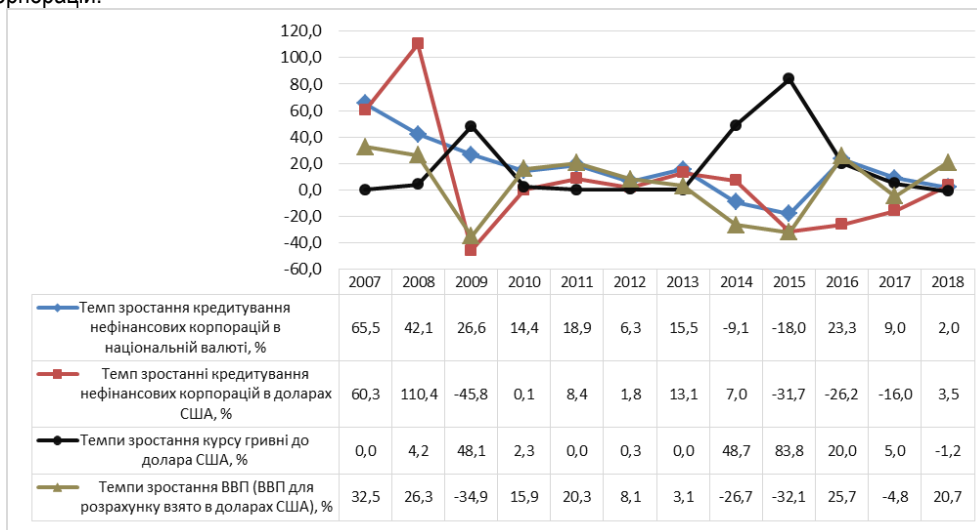

Рис. 3. Динаміка темпів зростання кредитування нефінансових корпорацій в національній валюті та доларах США у 2007-2018 роках

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Не зважаючи на те, що основною причиною кредитних ризиків банків України є валютний ризик вважаємо за необхідне звернути увагу на такі причини кредитних ризиків як: війна з Російською Федерацією та якість нормативного регулювання кредитних ризиків з боку Національного банку України.

Що ж стосується війни з Російською Федерацією як причини кредитних ризиків, то суть її полягає в тому що в наслідок військових дій та анексії Криму збанкрутувала або припинила свою діяльність велика кількість підприємств, які були позичальниками вітчизняних банків (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка кількості підприємств в Україні з розподілом на малі, середні та великі у 2013-2018 роках [Ошибка! Источник ссылки не найден.]

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Великі підприємства	659	497	423	383	399	446
Середні підприємства	18859	15906	15203	14832	14937	16057
Малі підприємства	373809	324598	327814	291154	322920	339374

Дані таблиці 2 свідчать, що протягом 2014-2016 років кількість великих підприємств зменшилася на 276 одиниць, середніх – на 4027, а малих – на 82655, що не могло не позначитися негативно на кредитному портфелі банків з точки зору збільшення проблемної заборгованості. Такий стан речей в економіці України ми можемо віднести до форс-мажорних обставин, адже банки не змогли спрогнозувати початок війни з Росією, анексію Криму і окупацію Донбасу. Тим не менше, приклад Донбасу повинен спонукати банки до більшої диверсифікації кредитів як за регіонами, так і за галузями промисловості.

Окрім цього, варто зауважити, що окрім кредитного ризику пов'язаного з кредитуванням юридичних осіб, існує кредитний ризик пов'язаний з кредитуванням фізичних осіб і банків. Щодо фізичних осіб, то основними причинами кредитного ризику є зростання комунальних платежів і цін на всі товари і послуги в Україні, темпи яких не відповідали темпам зростання заробітних плат, що знизило можливості населення оплачувати не лише споживчі кредити, але й кредитні картки. Щодо банків, то міжбанківські кредити надані банкам, які були виведені з ринку, також були перекласифіковані у категорію безнадійних і неповернуті діючим банкам.

Важлива роль при оцінці рівня кредитного ризику належить нормативам кредитного ризику, які мають на меті не допустити надмірну його концентрацію в банку. Економічні нормативи діяльності банку, які доводить Національний банк України, є основою системи лімітів, що встановлюються для обмеження та мінімізації кредитного ризику банку. За офіційними даними, упродовж 2007-2018 рр. простежується дотримання банківськими установами України майже усіх нормативів кредитного ризику (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка деяких показників діяльності банківської системи України та офіційного курсу гривні до долара США у 2007-2018 роках

	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) 1
01.01.2009	23,04	187,38	1,66	5,76	-
01.01.2010	21,56	169,21	0,93	3,31	-
01.01.2011	21,04	161,2	0,81	2,25	-
01.01.2012	20,76	164,46	0,57	2,51	-
01.01.2013	22,1	172,91	0,37	2,41	-
01.01.2014	22,33	172,05	0,36	1,63	-
01.01.2015	22,01	250,04	0,13	1,37	-
01.01.2016	22,78	364,14	-	-	31,19
01.01.2017	21,48	308,27	-	-	36,72
01.01.2018	20,29	208,31	-	-	17,89
01.01.2019	19,83	176,23	-	-	10,41

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Проведений аналіз дотримання банківськими установами України нормативів кредитного ризику вказує, що фактичні значення нормативів нижчі від оптимальних. Так, станом на 01.01.2019 р. норматив Н7 при оптимальному значенні не більше 25 % становив 19,83 %; норматив Н8 при нормативному значенні 800 % становив 176,23 %.

Однак зауважимо, що станом на 01.10.2015 р. значення нормативу великих кредитних ризиків у банківському секторі зросло до 819,95% і перевищило встановлений Національним банком України граничний максимум на рівні 8-кратного розміру регулятивного капіталу банку.

Окрему увагу слід звернути на нормативи з кредитування інсайдерів. Якщо до 2015 року фактичні значення нормативів Н9 та Н10 були досить низькими та перебували в межах нормативного значення (не більше 5 % та не більше 30 % відповідно), то із затвердженням Національним банком України Постанови від 08.06.2015 № 361 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, у банківській системі виявилось порушення дотримання вимог. Норматив Н9 визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо

пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку.

При оптимальному значенні показника не більше 25% норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами становив у 2016 році 36,72 % (у 2015 році – 31,19 %), що свідчить про підвищення кредитного ризику в банківській системі України за цим напрямом.

Слід зауважити, що зростання розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами в українській банківській системі відбувалося внаслідок не лише неправомірних дій менеджерів та власників банку, але у зв'язку із національними особливостями банківського бізнесу в Україні, які передбачають існування фінансово-промислових груп, де основними учасниками є комерційні банки. Будучи учасником фінансово-промислової групи, банк автоматично стає пов'язаною особою із усіма підприємствами такої групи, адже він надає кредити і здійснює розрахунково-касове обслуговування таких підприємств.

Однак, в банківській системі існують зловживання з пов'язаним кредитуванням, тому з метою посилення відповідальності вищезазначених осіб 2 березня 2015 року Верховна Рада України схвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» [12]. Основну увагу приділено поняттю «пов'язані з банком особи», яких законодавством визначено через перелік осіб і ознак пов'язаності (ст. 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [13]).

Згідно з Законом перелік пов'язаних із банком осіб значно розширений. Для прикладу, тепер до пов'язаних із банком належать не лише особи, які мають істотну участь у банку, а і суб'єкти, через яких ці особи здійснюють опосередковане володіння істотною участю.

Однак, зважаючи на необхідність мінімізації кредитних ризиків, підвищення ефективності банківської системи та стимулювання економічного зростання внесені зміни до нормативно-правових актів НБУ не вирішують проблеми кредитування пов'язаних осіб державних банків. Адже виокремлення пов'язаних осіб в міжнародному і вітчизняному праві зроблено для того, щоб наблизити до власників чи правління банків особи не впливали на діяльність банку в цілому і кредитну політику зокрема. Однак, аналізуючи діяльність державних банків з січня 2017 року (з того моменту коли був націоналізований Приватбанк) можемо відмітити той факт, що держава, в особі Уряду, борячись з негативними наслідками пов'язаного кредитування комерційних банків, сама, по суті є пов'язаною особою державних банків, адже за офіційними даними НБУ 40-45% активів державних банків становлять облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). З цих позицій використання державних банків для фінансування державного бюджету є не чим іншим як пов'язане фінансування, що замість того, щоб переформатувати діяльність державних банків у банки розвитку, держава використовує їх для фінансування бюджету.

Окрім цього, варто зауважити, що в пропонуваніх законопроектах 2571, 2571-1, 2571-2 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань функціонування банківської системи в умовах сучасної банківської кризи» [14] необхідно відмітити таких три поправки, які містять в собі передумови для виникнення банківських ризиків в майбутньому.

Так, перша поправка, яка заслуговує уваги, до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (стаття 41) викладено в такій редакції: «зобов'язання державного банку, який визнаний неплатоспроможним, перед державними підприємствами, підприємствами, у яких держава володіє часткою, органами державної влади та підвідомчими їм підприємствами та організаціями, іншими державними банками не вважаються зобов'язаннями перед пов'язаними з таким банком особами». Ця правка підтверджує прагнення законодавця законодавчо закріпити норму, яка не визнає державу і державні підприємства та організації пов'язаними особами з державним банком, що несе суттєві ризики для такого банк в умовах дефіциту державного бюджету, який за минулий рік склав майже 80 млрд. грн.

Інша правка, яка поглиблює проблему пов'язаних осіб в контексті діяльності державних банків, є правка до Закону України «Про банки і банківську діяльність», що пропонує виключити з закону (статті 53) таку норму: «Банку забороняється встановлювати процентні ставки та комісійні

винагороди на рівні нижче собівартості банківських послуг у цьому банку». На практиці, це може призвести до того, державний банк надаватиме державному підприємству кредит під 0% річних, що нестиме загрози для його діяльності, адже у випадку непогашення таких позик держава змушена буде робити докапіталізацію банку за рахунок випуску ОВДП і збільшуватиме внутрішній державний борг.

Третя правка, яка несе в собі репутаційний ризик, адже передбачає включення до банківської таємниці рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії проблемних (Стаття 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Така правка з одного боку вводить в оману клієнтів банку, а з іншого – може призвести до неефективної діяльності керівників банку, адже знаючи, що ніхто не знає про таке рішення, керівники можуть неефективно використовувати кошти вкладників на протязі 90 днів, тобто терміну протягом якого необхідно зняти статус проблемного, або отримати статус неплатоспроможного.

Наступним значущим банківським ризиком є ризик зміни ринкових процентних ставок, або процентний ризик. Це пов'язано з тим, що динаміку процентних ставок складно прогнозувати і їм властива мінливість, тому зростаючи процентний ризик перетворюється на головне джерело банківського ризику взагалі.

Використовуючи наявні статистичні дані Національного банку України проаналізуємо причини процентного ризику вітчизняних комерційних банків. Так, однією із причин процентного ризику вітчизняних банків є дорога вартість банківських ресурсів, особливо це стосується валютної складової даного питання. В таблиці 4 наведено дані щодо різниці між процентними ставками за депозитами та кредитами банківських установ. В національній валюті наведені значення є від'ємними, тобто ставки за депозитами є нижчими ніж ставки за кредитами, що дає банкам змогу фінансувати залучення депозитів за рахунок надходжень від надання кредитів, тобто вартість кредитів покриває вартість депозитів в національній валюті і, відповідно, дає змогу отримати позитивний фінансовий результат.

Таблиця 4. Різниця між процентними ставками в розрізі позичальників, строків погашення та валют у вітчизняних банках у 2012-2018 роках*

Різниця між процентними ставками в розрізі позичальників, строків погашення та валют (процентні ставки за депозитами – процентні ставки за кредитами)						
В загальному за всіма видами клієнтів						
Валюта	Національна валюта			Іноземна валюта		
Роки	Усього	Коротко-строкові	Довго-строкові	Усього	Коротко-строкові	Довго-строкові
2012	-4,59	-4,72	-3,52	-1,45	-1,60	-2,75
2013	-4,69	-4,76	-4,44	-2,86	-3,60	-2,87
2014	-4,54	-4,51	-2,24	-1,53	-2,00	-1,67
2015	-7,52	-7,48	-2,60	-0,74	-1,12	-0,99
2016	-6,37	-6,09	-4,93	-2,77	-3,00	-2,51
2017	-5,60	-4,64	-7,85	-2,84	-3,09	-2,73
2018	-6,05	-5,51	-8,81	-2,80	-2,73	-2,82
Фізичні особи						
Валюта	Національна валюта			Іноземна валюта		
Роки	Усього	Коротко-строкові	Довго-строкові	Усього	Коротко-строкові	Довго-строкові
2012	-9,41	-8,94	-10,11	-5,23	-0,82	-4,46
2013	-10,14	-10,36	-9,91	1,23	4,85	2,74
2014	-7,64	-7,39	-7,74	4,85	6,20	7,02
2015	-8,71	-7,78	-7,99	1,73	2,29	8,09
2016	-13,53	-14,83	-12,49	2,70	3,46	6,00
2017	-14,40	-15,32	-13,50	3,86	3,41	5,09
2018	-16,23	-15,35	-14,69	2,43	2,16	4,29
Суб'єкти господарювання						
Валюта	Національна валюта			Іноземна валюта		
Роки	Усього	Коротко-строкові	Довго-строкові	Усього	Коротко-строкові	Довго-строкові

Продовження табл. 4

2012	-6,02	-6,25	-3,17	-3,56	-3,96	-3,53
2013	-7,66	-7,59	-3,97	-5,10	-5,39	-3,58
2014	-6,70	-6,61	-2,67	-3,95	-3,95	-3,34
2015	-8,45	-8,50	-4,23	-3,30	-3,18	-4,48
2016	-6,13	-6,22	-2,99	-4,34	-4,28	-3,78
2017	-5,07	-4,67	-5,08	-3,84	-3,73	-2,95
2018	-5,09	-5,03	-4,30	-3,55	-3,35	-3,68

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Однак в іноземній валюті ситуація є дещо іншою, адже якщо аналізувати різницю в процентних ставках за депозитами та кредитами в іноземній валюті, то вартість депозитів фізичних осіб значно перевищує вартість кредитів фізичним особам. Більше того, зважаючи на те, що через збільшення резервування за кредитами в іноземній валюті фізичним особам, а з 2016 повної заборони споживчого кредитування в іноземній валюті, вітчизняні банки фактично припинили кредитувати населення, однак депозити продовжують залучати і витратити за користування валютними депозитами великі кошти (в таблиці позначено сірим кольором), в тому числі зважаючи на девальвацію.

Аналізуючи різницю між процентними ставками за депозитами і кредитами в іноземній валюті зауважимо, що у сегменті суб'єктів господарювання ставки за кредитами переважають ставки за депозитами і така різниця повинна перекривати втрати банків в сегменті фізичних осіб. Однак, на практиці, ситуація є зовсім іншою, оскільки депозити фізичних осіб у два-три рази перевищують обсяги депозитів юридичних осіб.

Таким чином, дорогі депозитні ресурси в іноземній валюті сьогодні є однією із основних причин виникнення процентного ризику. На практиці це призводить до зниження процентного доходу банків, в отже негативно позначається на фінансовому результаті їх діяльності (рис. 4).

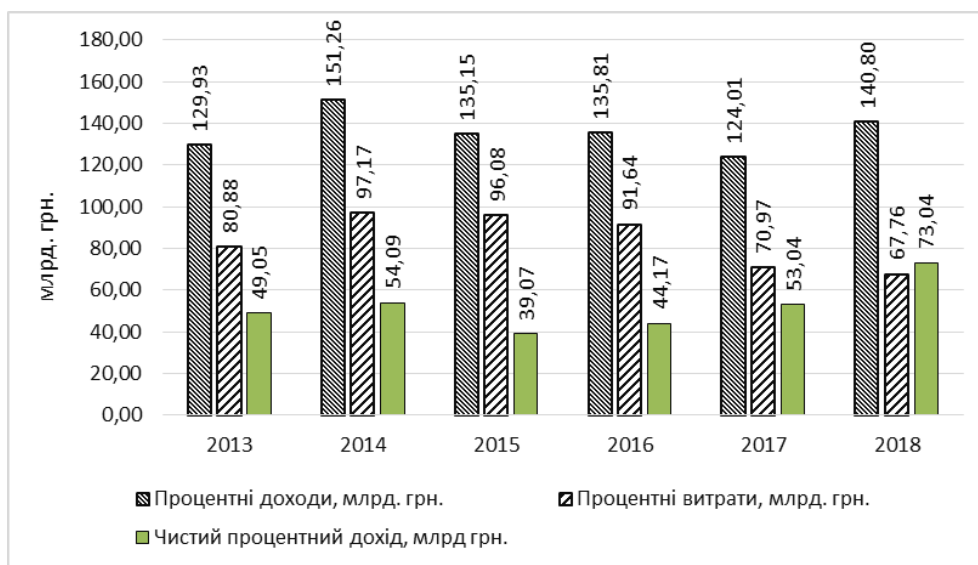

Рис. 4. Динаміка процентних доходів та процентних витрат вітчизняних банків у 2013-2018 роках

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Іншою не менш вагомою причиною є коливання процентних ставок рефінансування Національного банку України, підвищення яких не дає змоги навіть платоспроможним банкам залучити кредити рефінансування, а для тих банків, які залучили кредити рефінансування під високі процентні ставки обслуговування даних кредитів є надто дорогим, а тому багато банків не в змозі були скористатися кредитною підтримкою НБУ і збанкрутували (рис. 5).

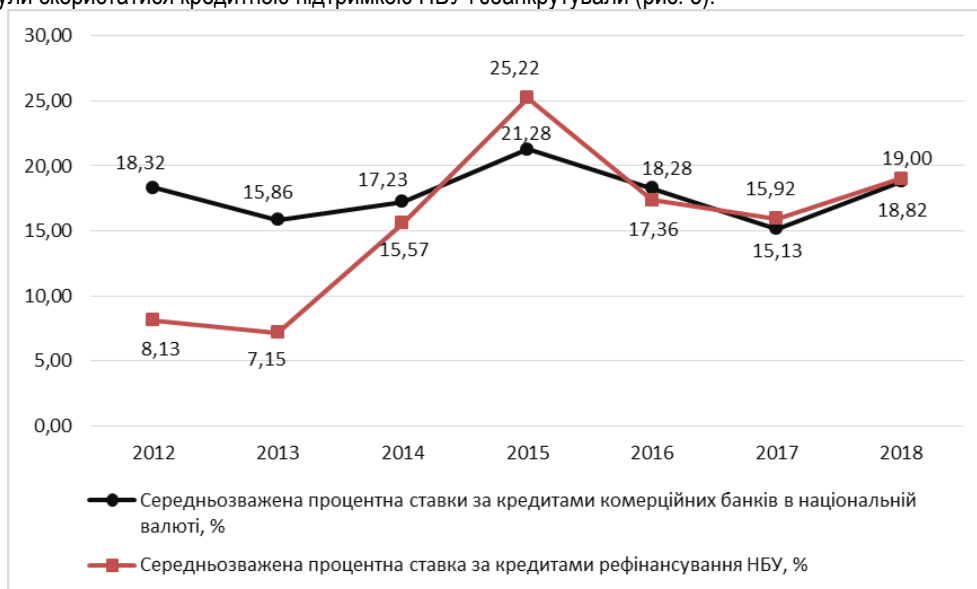

Рис. 5. Динаміка середньозважених ставок за кредитами комерційних банків та кредитами рефінансування НБУ у 2012-2018 роках

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Рисунок 6, показує, що в 2015, 2017 та 2018 роках процентні ставки за кредитами рефінансування НБУ були вищими, ніж процентні ставки за кредитами вітчизняних комерційних банків у національній валюті, що спричинило не тільки процентні ризики, але й ризик ліквідності, адже в умовах трикратної девальвації спровокованої неефективними діями Національного банку України, відтоку коштів вкладників, банкрутства позичальників багато вітчизняних банків втратили надію на допомогу кредитора останньої інстанції.

Таким чином, ризик ліквідності комерційних банків став наслідком валютного, кредитного та процентного ризиків, а також наслідком погіршення економічної кон'юнктури. Відтік коштів вкладників, який спровокований високим рівнем девальвації та інфляції призвів до втрати банками платоспроможності, а падіння довіри до банківської системи стало причиною формування короткострокової ресурсної бази і, як наслідок, розривів ліквідності (табл. 5).

Таблиця 5. Розриви ліквідності банківської системи України у 2012-2018 роках

	Депозити на вимогу + до 1 року	Кредити до 1 року	Чистий розрив короткострокової ліквідності	Депозити від 1 року до 2 років	Кредити від 1 року до 5 років	Чистий розрив середньострокової ліквідності	Депозити більше 2 років	Кредити більше 5 років	Чистий розрив довгострокової ліквідності
2012	373,26	344,24	-29,02	163,86	176,39	12,53	35,22	294,51	259,29
2013	394,40	426,08	31,69	249,36	173,96	-75,40	26,22	310,74	284,52

Продовження табл. 5

2014	460,59	413,04	-47,55	186,54	217,28	30,74	27,96	390,34	362,38
2015	576,84	437,98	-138,86	120,06	214,06	94,00	19,84	329,59	309,76
2016	636,40	350,47	-285,92	148,50	258,41	109,91	8,58	389,80	381,22
2017	712,46	405,72	-306,74	151,49	268,79	117,31	34,90	342,15	307,25
2018	778,53	491,94	-286,59	125,57	336,90	211,33	28,86	244,29	215,43

*Розраховано автором за даними НБУ [11]

Дані таблиці 5 свідчать, що в банківській системі присутній розрив ліквідності між короткостроковими депозитами і короткостроковими кредитами, а це означає, що у випадку раптового вилучення депозитів на вимогу надходжень від погашення кредитів не вистачить, щоб своєчасно видати депозити на першу вимогу вкладника, що змусить банки шукати інші джерела коштів, в тому числі подавати заявки на отримання кредитів рефінансування під високі проценти.

Виходячи з результатів аналізу прояву основних банківських ризиків в Україні варто звернути увагу на стратегічний ризик в макроекономічному контексті, тобто з точки зору Національного банку України, його грошово-кредитної політики і в цілому банківської системи. Відповідно до Методичних вказівок з інспектування банків «Система оцінки ризиків» стратегічний ризик – це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі [10].

Аналізуючи ефективність грошово-кредитної і контрольно-наглядової політики Національного банку України у 2014-2019 роках з точки зору управління банківськими ризиками вважаємо за необхідне звернути увагу на декілька ключових, на наш погляд, прорахунків, які мають суттєвий вплив на рівень стратегічного ризику для банківської системи.

Отже, виходячи з позицій часу, можемо підтвердити думки багатьох вітчизняних експертів [15; 16; 17] про неефективність обраної НБУ середньострокової стратегії розвитку фінансового сектору, в основу якої покладено перехід до нового монетарного режиму – інфляційного таргетування. На наш погляд, запровадження інфляційного таргетування, як ринкового механізму ведення грошово-кредитної політики в умовах війни і фінансової паніки було передчасним, адже коли в суспільстві існує хаос вбудовані ринкові стабілізатори не діють і тут потрібна сильна рука держави. Однак, оголосивши в липні 2014 року про перехід до інфляційного таргетування (без будь якого перехідного періоду) НБУ різко припинив валютні інтервенції чим, з одного боку поглибив паніку, а з іншого створив умови для спекуляцій на валютному ринку.

У зв'язку з тим, що українська економіка є малою і відкритою, надто експортно- та імпортозалежною інфляційні тенденції залежать від зміни валютного курсу національної валюти, а основний індикатор грошово-кредитної політики – облікова ставка і механізм її регулювання – процентна політика не були ефективними. В умовах стрімкої девальвації НБУ засобами процентної політики не зміг досягнути задекларовані цілі по інфляції. Тому, в цих умовах, НБУ вдався до жорсткої монетарної політики з метою обмеження зростання грошової маси і грошової бази задля стабілізації валютного курсу гривні. Така політика, фактично, стала основною причиною поглиблення ризиків в банківській системі і зниження економічного зростання. Тобто стратегія досягнення цінової стабільності виконувалася за рахунок гальмування економічного зростання, адже з одного боку, високі процентні ставки рефінансування гальмували кредитування реального сектору, а з іншого – високі ставки за депозитними сертифікатами створили механізм неефективного розподілу ліквідності в банківській системі, оскільки кошти залучені від вкладників розміщувалися банками не на кредитному ринку, а на депозитних сертифікатах, як безризикових і високодохідних фінансових інструментах.

Інший прорахунок – держава в особі Уряду і НБУ фактично відмовилася розділити з банками навантаження кредитних ризиків, які виникли внаслідок прорахунків влади і відобразилися на банківських балансах у вигляді непрацюючих активів, що стало одною з основних причин збитків і

банкрутств. Тобто в державі не було створено брідж-банку, санаційного банку чи банку поганих активів (на зразок Кіпру), а також не було застосовано вже випробуваного ФРС методу прямого викупу проблемних активів, що дало б банкам змогу «очистити» баланси і підвищити рівень своєї фінансової стійкості.

Визначення кредитування пов'язаних осіб у якості головної причини «очищення» банківської системи також, на наш погляд, є помилковим, адже не було враховано того факту, що пов'язані особи – це невід'ємна особливість вітчизняного бізнесу і в умовах економічної кризи є чи не єдиними клієнтами банків, яким, з точки зору банківського менеджменту, можна довіряти. Окрім цього, націоналізуювши Приватбанк через штучне віднесення всього кредитного портфеля корпоративних клієнтів до кредитування пов'язаних осіб не вирішило проблеми неефективної банківської діяльності, оскільки цей портфель було замінено на портфель ОВДП, тобто на пов'язане фінансування держави.

Загалом, в продвож 2014-2019 років політику НБУ можна назвати ситуативною і спрямованою на досягнення цінової стабільності за рахунок гальмування економічного зростання. Невизначеність на валютному ринку і відсутність чітких цілей розвитку банківської системи і реальних кроків щодо їх досягнення створюють невизначеність в розвитку комерційних банків, а це в свою чергу, призводить до обережної політики в сфері кредитування, яке прямо впливає на економічне зростання. Окрім цього, потрібно зауважити, що невизначеність існує і в економічній політиці в цілому, адже за останній рік так і не розставлено пріоритети економічного розвитку, а отже не визначено ролі банківської системи в їх досягненні. Таким чином, банки, не зважаючи на їх соціальні місії будуть і надалі виконувати свою мету – максимізація прибутку за мінімальних витрат, а оскільки держава не створює сприятливих умов для кредитування – розміщення коштів на депозитних сертифікатах НБУ, купівля облігацій внутрішньої державної позики та кредитування населення на споживчі цілі є основними стратегіями банків, які в кінцевому підсумку призведуть до чергових випадків розкручування девальваційно-інфляційної спіралі.

Висновки і перспективи.

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок про те, що основною причиною виникнення ризиків в банківській системі України є неефективна діяльність влади в цілому і Національного банку України зокрема, що проявляється в надмірному впровадженні рекомендацій МВФ (таргування інфляції), а не в слідуванні національним інтересам, які проявляються в необхідності забезпечення економічного зростання. Відтак, на сьогоднішній день, одним із ключових рішень в сфері мінімізації банківських ризиків є наступні: розробка чіткої стратегії участі банківської системи у стимулюванні економічного зростання; зниження облікової ставки до 7-8% виходячи із нейтральної ставки для України у розмірі 3%; зниження відсоткових ставок за депозитними сертифікатами до 1-2% , що призведе до вивільнення банківської ліквідності; запровадження державних програм розвитку промисловості та сільського господарства на засадах пільгового кредитування, для фінансування якого необхідно використовувати ті кошти, що знаходяться на депозитних сертифікатах; створення державної компанії з управління активами, яка повинна викупити непрацюючі активи в банківських установах; впровадження валютного коридору поряд з таргетом по інфляції з метою недопущення значних коливань валютного курсу, в тому числі і в сторону ревальвації, з метою недопущення зростання імпорту і негативного сальдо торгового балансу; переорієнтація діяльності державних банків з фінансування державного бюджету через купівлю ОВДП на пільгове кредитування розвитку інновацій, промисловості і переробного сільського господарства тощо.

Список використаних джерел

1. Грюнинг Х. Ван., Брайонович-Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском. М. : Весь Мир, 2004. 150 с.
2. Губа М. О. Полічук М. В. Ризики в банківській системі України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. №

5. С. 4-9.

3. Дзюблюк, О. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці. *Журнал європейської економіки*. 2010. № 1. С. 108-124.

4. Думенко Н. М. Банківські ризики: специфіка та світові тенденції. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 12. С. 172-175.

5. Марич М. Г., Марич А. В. Банківські ризики та система управління ними. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2017. Вип. 23(3). С. 84-88.

6. Мельничук Т. А. Стратегічне управління кредитними ризиками банку. *Управління розвитком*. 2014. № 14. С. 57-59.

7. Міщенко В. І., Міщенко С. В. Управління кредитним ризиком на основі вдосконалення забезпечення банківських позик. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 77-84.

8. Роуз П. Банковский менеджмент: пер. с англ. со 2-го изд. М. : Дело, 1997. 768 с.

9. Синки Дж. Управление финансами в коммерческих банках : пер. с англ. М. : Catallaxy, 1994. 820 с.

10. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»: постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>

11. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб: закон України від 02.03.2015 № 218-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/218-19/para64#n64>.

13. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань функціонування банківської системи в умовах сучасної банківської кризи: проект Закону № 2571 від 11.12.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67601

15. Аржевітін С. М. Системна банківська криза в Україні: особливості, причини та шляхи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 16-18.

16. Білецька Н. В., Лопатюк Р. І., Серветник-Царій В. В. Системна банківська криза України 2014–2015 рр.: причинно-наслідковий зв'язок. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 235-241.

17. Власюк О. С. Банківська криза в Україні: втрати, помилки та пріоритети посткризового відновлення. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 2. С. 45-60.

Статтю отримано: 30.04.2020 / Рецензування 05.06.2020 / Прийнято до друку: 20.06.2020

Halyna Zabchuk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor of Banking
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine

E-mail: halynakv@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5443-1656

Olha Ivashchuk

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor of Banking
Ternopil National Economic University
Ternopil, Ukraine

E-mail: kaf_bs@tneu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-3997-9394

BANKING RISKS IN UKRAINE IN CONDITIONS OF STRATEGIC UNCERTAINTY IN THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Abstract

Introduction. The causes and consequences of banking risks in Ukraine are considered in the article. The importance of assessing and the need to manage the currency risk of banks as the most important risk of banking, on which all other risks depend, is proved. It is established that the main miscalculations of the Government and the National Bank of Ukraine during the crisis of 2014-2017 led to an intensification of the strategic risk of banking.

Methods. General scientific methods of cognition, induction, deduction and comparison are used in the article. Statistical and graphical methods are used to analyse the causes and consequences of banking risks. The system method is used in the development of proposals and recommendations.

Results. The causes of significant banking risks in Ukraine, including currency, credit, interest rate, strategic, and liquidity risk are analysed. It is proved that currency risk in the last 12-13 years is the main risk in banking, which reduces its role in stimulating economic growth. The main miscalculations of the National Bank of Ukraine, the Government and the legislature in the field of creating conditions for minimizing banking risks and ensuring the participation of the banking system in stimulating economic growth are substantiated.

Discussion. The main directions of the negative impact of strategic uncertainty in monetary and economic policy on the strategic risk of banks and the banking system are identified. Continuation of research will consist in the development of recommendations for minimizing banking risks at the current stage of development of the banking system and economy of Ukraine.

Keywords: banking activity, banking risk, credit risk, currency risk, interest rate risk, liquidity risk.

References

1. Gruning, H. Van. & Brajonovic-Bratanovic, S. (2004). Analiz bankovskikh riskov. Sistema otsenki korporativnogo upravleniya i upravleniya finansovym riskom [Analysis of banking risks. System for assessing corporate governance and financial risk management]. Moscow: Ves Mir. [in Rus.]
2. Hubab M. O. & Poliychuk, M. V. (2018). Ryzky v bankivskiy systemi Ukrayiny [Risks in the banking system of Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo [Economy. Finances. Right]*, 5, 4-9. [in Ukrainian].
3. Dzyublyuk, O. (2010). Mekhanizm zabezpechennya yakosti kredytnoho portfelya y upravlinnya kredytnym ryzkom banku v period kryzovykh yavlyshch v ekonomitsi [The mechanism of ensuring the quality of the loan portfolio and credit risk management of the bank during the crisis in the economy]. *Zhurnal yevropeyskoyi ekonomiky [Journal of the European Economy]*, 1, 108-124. [in Ukrainian].
4. Dumenko, N. M. (2014). Bankivski ryzky: spetsyfika ta svitovi tendentsiyi [Banking risks: specifics and world trends]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]*, 12, 172-175. [in Ukrainian].
5. Marych, M. H. & Marych, A. V. (2017). Bankivski ryzky ta systema upravlinnya nymy [Banking risks and their management system]. *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic sciences]*, 23 (3), 84-88. [in Ukrainian].
6. Melnychuk, T. A. (2014). Stratehichne upravlinnya kredytnymy ryzkamy banku [Strategic credit risk management of the bank]. *Upravlinnya rozvytkom [Development management]*, 14, 57-59. [in Ukrainian].
7. Mishchenko, V. I. & Mishchenko, S. V. (2015). Upravlinnya kredytnym ryzkom na osnovi vdoskonalennya zabezpechennya bankivskiykh pozyk [Credit risk management based on improving the provision of bank loans]. *Finansovyy prostir [Financial space]*, 2, 77-84. [in Ukrainian].
8. Rose, P. (1997). Bankovskyy menedzhment [Banking Management]. Moscow: Delo. [in Rus.]
9. Sinki, J. (1994). Upravleniye finansami v kommercheskikh bankakh [Financial Management in Commercial Banks]. Moscow: Catallaxy. [in Rus.]
10. Natsionalnyy bank Ukrayiny. (15.03.2004). Metodichni vkazivky z inspektuvannya bankiv «Systema otsinky ryzkyv»: postanova Pravlinnya [Methodical instructions on inspection of banks "Risk assessment system"]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
11. Khmarni shkolyshcha danykh — diznaites, yak vybraty naikrashchyi [Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
12. Verkhovna Rada Ukrainy. (02.03.2015). Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vidpovidalnosti pov'yazanykh iz bankom osib: Zakon Ukrainy [On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the liability of persons related to the bank]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/218-19/paran64#n64>
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (07.12.2000). Pro banky i bankivsku diyalnist: Zakon Ukrainy [About banks and banking]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
14. Verkhovna Rada Ukrainy. (02.03.2015). Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo okremykh pytan funktsionuvannya bankivskoyi systemy v umovakh suchasnoyi bankivskoyi kryzy:

Proekt Zakonu Ukrainy [About modification of some legislative acts of Ukraine concerning separate questions of functioning of banking system in the conditions of modern banking crisis]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67601

15. Arzhevitin, S. M. (2016). Systemna bankivska kryza v Ukraini: osoblyvosti, prychny ta shlyakhy podolannya [Systemic banking crisis in Ukraine: features, causes and ways to overcome]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 8, 16-18. [in Ukrainian].

16. Biletska, N. V., Lopatyuk, R. I. & Servetnyk-Tsariy, V. V. (2016). Systemna bankivska kryza Ukrainy 2014–2015 rr.: prychnno-naslidkovyy zvyazok [Systemic banking crisis of Ukraine 2014–2015: causal relationship]. *Problemy ekonomiky [Problems of the economy]*, 1, 234-241. [in Ukrainian].

17. Vlasyuk, O. S. (2017). Bankivska kryza v Ukraini: vtraty, pomylyky ta pryorytety postkryzovoho vidnoblennya [Banking crisis in Ukraine: losses, mistakes and priorities of post-crisis recovery]. *Stratehichni pryorytety [Strategic priorities]*, 2, 45-60. [in Ukrainian].

Received: 04.30.2020 / Review 06.05.2020 / Accepted 06.20.2020

